

УДК 332.14

Свида І.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу
Мукачівського державного університету

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ПРИКЛАД ДЛЯ УКРАЇНИ

Історичний досвід регіонального розвитку доводить, що позбутися повністю регіональних диспропорцій за одночасного економічного зростання практично неможливо. Нівелювання розривів у соціально-економічному та культурному розвитку регіонів повинно вирішуватися не так за рахунок дотацій, як завдяки стимулюванню використання внутрішніх резервів регіону. Про це свідчить досвід зарубіжних країн, який буде синтезований в даній публікації.

Ключові слова: політика сталого регіонального розвитку, проблемні регіони, регіональні диспропорції соціально-економічного розвитку.

Свида И.В. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИКИ УСТОЙЧИВОГО РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ: ПРИМЕР ДЛЯ УКРАИНЫ

Исторический опыт регионального развития доказывает, что избавиться полностью от региональных диспропорций при одновременном экономическом росте практически невозможно. Нивелирование разрывов в социально-экономическом и культурном развитии регионов должно решаться не столько за счет дотаций, сколько благодаря стимулированию использования внутренних резервов региона. Об этом свидетельствует опыт зарубежных стран, который будет синтезирован в данной публикации.

Ключевые слова: политика устойчивого регионального развития, проблемные регионы, региональные диспропорции социально-экономического развития.

Svida I.V. FOREIGN EXPERIENCE OF DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT: LESSONS FOR UKRAINE

Historical experience shows completely get rid of regional disparities by simultaneous growth practically impossible. Leveling gaps in socio-economic and cultural development of the region must be addressed through promoting the use of internal resources of the region. It is the experience of foreign countries to be synthesized in this publication.

Keywords: policy of sustainable regional development; problem regions; regional disparities socio-economic development.

Постановка проблеми. Зміни в регіональній політиці України та вивчення світового досвіду в напрямку подолання територіальних невідповідностей в соціально-економічному розвитку регіонів можуть стати передумовою для покращення ситуації та подолання їх депресивності. Сучасні розвинені країни світу дотримуються концепції політики сталого регіонального розвитку, за якої «регіон» розглядається як активний учасник економічних процесів, а не тільки як одержувач пільг та дотацій. Тому для України корисним є досвід розвинених країн світу в напрямку відродження регіонів, мобілізації місцевих громад, розвитку людського потенціалу та збереження довкілля заради прийдешніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні концепції сталого розвитку регіонів спираються на науково-теоретичні розробки відомих вчених А. Вебера, П. Джеймса, Д. Мартіна, А. Маршалової, М. Портера та ін. Теоретико-методологічні засади стосовно регіонального розвитку та формування регіональної політики розвинули такі відомі вітчизняні вчені, як О. Алімов, Ю. Барський, З. Варналій, В. Вернадський, В. Геєць, З. Герасимчук, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, В. Загорський, В. Кравців, Я. Олійник, Н. Супрун, Н. Танчук, В. Трегобчак, О. Шаблій, Л. Чернюк, М. Чумаченко, М. Хвесик та ін. Незважаючи на значну кількість наукових робіт та тривалий час існування України як незалежної держави, залишаються невизначеними можливості для реалізації зарубіжного досвіду політики сталого регіонального розвитку. На рівні держави спостерігається затягування процесів стимулювання розвитку проблемних регіонів, хоча регіональна політика в Україні має всі шанси стати сферою, де важливі рішення приймаються на основі синтезу світового досвіду сталого регіонального розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Систематизація закордонного досвіду в напрямку формування та реалізації політики сталого регіонального розвитку проблемних регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх років Європейський Союз (ЄС) все більше перетворюється в «Співдружність регіонів», в якому ключове місце займає питання здійснення комплексної регіональної політики, яка реалізується шляхом подолання розривів у рівні соціально-економічного розвитку між регіонами (районами, територіями).

Регіональна політика в країнах ЄС здійснюється послідовно й інтенсивно. В той же час тут знаходиться найбільше проблемних регіонів практично всіх типів. Першими під категорію проблемних (депресивних) потрапили старо-промислові регіони, які спеціалізувалися на видобувних галузях, чорній металургії та важкому машинобудуванні.

Першою європейською країною, що зіткнулася з структурною кризою колись передових регіонів, стала Великобританія. До таких територій було віднесено Північний Схід, Уельс, Центральну Шотландію та Північну Ірландію. Це старопромислові райони з вузькою спеціалізацією та переважанням видобувних галузей. Фактично розвиток регіональної політики у Європі пов'язують з 20-ми роками ХХ ст., коли Великобританія почала застосовувати спеціальні державні інструменти, спрямовані на ліквідацію територіальних диспропорцій. В середині 1930-х років вперше у світі тут було прийнято закон, направлений на підтримку розвитку «спеціальних зон».

У Німеччині Рурська область завжди вважалася індустріальним двигуном країни. Незважаючи на те що після другої світової війни Рур став «локомотивом» для відновлення економіки Німеччини, з часом цей район перетворився в старопромисловий, струк-

турно слабкий регіон. Великі промисловці змушені були диверсифікувати свою діяльність в напрямку створення більш сучасних виробництв. Крім старопромислових, в Німеччині до проблемних регіонів відносяться аграрні, прикордонні та конурбації (агломерації). Згідно закону, в Німеччині державна допомога надається: депресивним регіонам; регіонам із слабкою економічною структурою, а також регіонам, що безпосередньо впливають на розвиток структурно відсталих територій.

Регіональні проблеми Франції полягають в наступному: домінування Парижу над іншою територією країни, регіональні наслідки змін в сільському господарстві й промисловості. Найбільш гостро регіональні проблеми були відчутні в аграрному секторі. Моногалузеві промислові регіони з переважанням традиційних галузей також потребували структурних змін. На даний час зусилля влади спрямовані на стимулювання розвитку приватного підприємництва в промисловості та підтримку фермерських господарств.

У Польщі в регіональній політиці виділяють території підтримки, які поділено на слабо розвинені та території з сприятливими для розвитку умовами. В Угорщині території, що потребують державної підтримки, ділять на слабозрозуміні не реструктуризовані регіони, регіони сільськогосподарської спеціалізації та малорозвинені прикордонні регіони. Чехія виділяє економічно та структурно слабкі регіони.

У найбільш розвинутих країнах – членах ЄС, таких як Греція, Португалія, Іспанія, де багато бідних регіонів, регіональна політика на фоні загального відставання загальнонаціональної економіки, відіграє другорядну роль.

Для України корисним прикладом можуть бути не тільки країни, що входять до складу ЄС. Наприклад, США й Канада займають великі території та нараховують у своєму складі регіони (штати й окремі острови), що суттєво відрізняються між собою у рівні освоєння, природно-кліматичними умовами й соціально-економічним розвитком, культурі та ментальності. Однак це не заважає зазначеним країнам проводити ефективну політику сталого економічного розвитку.

Розвиток регіональної політики у США пов'язують з періодом створення Управління з національного планування (1933 р.). Його головна мета – усунення регіональних розбіжностей між штатами шляхом розвитку промисловості та сільського господарства, прокладання доріг, облаштування територій. Незважаючи на те що США – це високорозвинена країна світу, і досі в її складі є потенційно слабкі в економічному відношенні території з складними природно-кліматичними умовами. Окремо виділяються території, на яких дислоковані військові бази та знаходяться полігони.

З 1970-х років у США плануванням регіонального розвитку займаються переважно на рівні штатів та міст, із врахуванням місцевих ініціатив. Влада більше зацікавлена у налагодженні співпраці з приватним бізнесом.

Отже, не всі регіони мають однакові природні та соціально-економічні можливості для розвитку, що робить їх інвестиційно привабливими або, навпаки, дотаційними. В європейській практиці використовують різну класифікацію при визначенні проблемності регіонів, в той час як в Україні законодавчо закріплений єдиний тип проблемних територій – депресивний. В Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» наведено офіційне предствлення терміну «депресивні території»: це регіон чи його

частина (район, місто обласного (республіканського) значення або кілька районів), рівень розвитку якого (якої) за показниками, визначеними ст. 9 Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», є найнижчим серед територій відповідного типу [1].

На основі даних державних статистичних спостережень було встановлено, що в кожному із типів територій (регіони, промислові райони, сільські райони, міста республіканського і обласного значення) не існує жодної території, яка відповідає критеріям депресивності, встановленим у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів».

У програмі регіонального розвитку ЄС вироблені єдині критерії для визначення проблемних регіонів: ВВП на душу населення, характер зайнятості, рівень безробіття, динаміка міграційних потоків. На нашу думку, враховуючи вимоги сталого розвитку, при визначенні ступеня проблемності регіону слід врахувати в першу чергу показники соціального забезпечення та якості життя населення, а не тільки відштовхуватись від економічних критеріїв. Тому потрібно виробити нові підходи до вирішення проблем соціально-економічного нерівномірного розвитку територій.

Європейська програма регіонального розвитку має наступні спрямування:

1) вирішення проблем найбільш відсталих регіонів. Передбачено оновлення та диверсифікація регіональної економічної інфраструктури, галузева інноваційна діяльність, виділення та інвестиційна підтримка пріоритетних видів діяльності в регіоні, розвиток шляхів сполучень, належне соціальне забезпечення населення;

2) регіональна конкурентоспроможність і зайнятість, спрямована на вирішення проблем регіонів з високим рівнем безробіття шляхом встановлення балансу між попитом на ринку праці та пропозицією освітніх закладів, підтримки інновацій та формування економіки знань, підвищення кваліфікації трудових ресурсів, створення нових робочих місць, контролю за належними умовами праці;

3) територіальне співробітництво (кооперація). Зосереджене на забезпеченні міжрегіональної співпраці та обміну досвідом між прикордонними територіями, формуванні транспортної мережі та транспортно-логістичних центрів.

У цілому європейська регіональна політика спрямована на підтягування економічно відсталіх регіонів з метою наближення умов життя населення до загального рівня ЄС. З метою сприяння регіональному розвитку допускаються дотації й перерозподіл ресурсів, але ці рішення узгоджуються та приймаються за участі всього Співтовариства.

Регіональна політика Великобританії у свій час була спрямована на боротьбу з високим рівнем безробіття шляхом переселення надлишкової робочої сили із територій, забезпечити зайнятість на яких було неможливо, в більш перспективні регіони. Широко використовувалися інвестиційні стимули (субсидії, кредити) для розвитку депресивних територій. Акцент зміщувався на реструктуризацію та диверсифікацію підприємств.

США активно фінансово підтримали розвиток проблемних регіонів з федерального бюджету. Значні кошти спрямовувалися на субсидування та кредитування заходів щодо охорони довкілля, розвиток інфраструктури та енергетики. Не дивлячись на значні успіхи регіональної політики США в багатьох регіонах, найбільш відомими у світі є програми розвитку долини р. Теннессі та Аппалачів. В минулому це були

найбільш відсталі важкодоступні регіони США, які завдяки державній корпорації з розвитку долини р. Теннессі та федеральній програмі регіонального розвитку Аппалачів зуміли подолати свою відсталість.

Зусилля центральних органів влади в Канаді щодо регіонального економічного розвитку спрямовані на подолання територіальних асиметрій в рівні економічного розвитку між регіонами. В 1960 р. прийнято Федеральний бюджет, який передбачав податкові пільги фірмам, що інвестують в основний капітал виробництв, розміщених на депресивних територіях. Головним бюджетно-фінансовим механізмом виступила система федеральних бюджетних трансфертів, якими органи самоврядування провінцій можуть розпоряджатися самостійно. Сучасні програми регіонального розвитку Канади спрямовані на фінансову підтримку малого та середнього бізнесу, інноваційні дослідження, формування кластерів, поживлення торгівлі, інвестиційної та експортної діяльності.

Отже, досвід впровадження методу програмно-цільового планування засвідчує, що цільові програми регіонального розвитку можуть бути ефективними та сприятимуть вирішенню стратегічних задач. Оцінка цільових програм базується на показниках досягнутого соціального ефекту (відносний еквівалент) та бюджетної ефективності (фінансовий еквівалент). Разом з тим цільовий підхід має недоліки, пов'язані з формуванням, реалізацією цільових програм та способами їх контролю.

Нині у світі залишилося небагато країн з такими глибокими природними та соціально-економічними контрастами, як в Китаї. Країна почала активно проводити регіональну політику в 1980-х роках, причому не відразу у всіх регіонах, а поетапно. Першим був обраний найбільш розвинутий на той час та перспективний східний регіон. Завдяки сприятливому інвестиційному режиму, створенню вільних економічних зон та технопарків, розвитку ринкової інфраструктури вдалося здійснити значний економічний прогрес в регіоні. Однак на фоні процвітання східного регіону на інших територіях різко виділялися диспропорції в рівні соціально-економічного розвитку. Поступово державна регіональна політика визнала пріоритетом напрямом підтримку розвитку відсталих регіонів. Отже, в Китаї регіональний розвиток відбувся у два етапи – спочатку підтримка розвитку передових районів, в подальшому, за рахунок використання економічної бази більш розвинених районів, «підтягнулися» менш розвинені.

В Японії активний розвиток регіональної політики розпочався в 1950-х роках. Головне її завдання полягало в регулюванні та контролі за розміщенням промислових об'єктів та процесів розселення населення й створенні умов для повноцінного розвитку всіх регіонів країни. Провідною концепцією регіонального розвитку Японії в 1960-х роках була обрана концепція поляризованого розвитку, яка передбачала стимулювання розвитку відсталих регіонів шляхом створення «полюсів зростання» за рахунок найбільш розвинених промислових підприємств. Значна увага приділяється регіональним кластерам, які тут ідентифікують, як «полюси зростання».

Інституційною одиницею, що регулює регіональний розвиток Японії, виступає Міністерство земель, транспорту, інфраструктури й спорту. Крім іншого, дане міністерство відповідає і за державне планування програм комплексного економічного розвитку регіонів, і за застосування фінансових й податкових економічних важелів, що забезпечують самофінансування територій.

Отже, різні країни використовують різні прийоми в своїй політиці регіонального розвитку. Розвинені країни підтримку регіонів здійснюють в основному в напрямку пошуку та стимулювання розвитку внутрішніх можливостей проблемних регіонів, розвитку людського капіталу та надання фінансової підтримки з боку владних структур. У країнах, що розвиваються, акцент зміщується на підтримку для початку найбільш перспективних територій, за рахунок створення там привабливих інвестиційних умов. Після досягнення певного зростання починається наступний етап – політика вирівнювання асиметрій у розвитку регіонів.

Сьогодні регіони України мають різний рівень соціально-економічного розвитку та свої власні специфічні проблеми. Деформація у рівні розвитку між регіонами загострилася в середині 90-х років минулого століття. Східні регіони орієнтовані на видобувні галузі та розвиток важкої промисловості, у них вищі показники ВВП на душу населення, ніж, наприклад, у західних регіонах. В той же час на сході України набагато гірша екологічна ситуація та соціальний клімат, ніж на заході. Центром економічного зростання продовжує залишатися м. Київ.

Значні територіальні деформації у рівні економічного розвитку спричинені наступними факторами: галузеве планування за командно-адміністративної системи не дозволяло ставити на перше місце проблеми регіонів; застаріле та недосконале інфраструктурне забезпечення; старі промислові підприємства, їх неконкурентоспроможність та неадаптованість до умов ринкової економіки; низька інноваційна активність; відсутність складених карт інвестиційної привабливості територій; складна ситуація на ринку праці; деградує довілля.

У контексті загальносвітових тенденцій розвинених країн для України актуальним питанням є надання більшої самостійності регіонам для вирішення їх повсякденних проблем. Однак влада залишається жорстко централізованою, а повноваження органів місцевого самоврядування – обмеженими та залежними від центру.

В Україні проводиться активна робота в напрямку регіональних досліджень: сформоване компетентне наукове товариство з експертів регіональної науки, діють серйозні не урядові аналітичні центри. На жаль, розробкам та рекомендаціям фахівців щодо регіонального розвитку не приділяється належна увага з боку владних структур, а створені мережі агенцій регіонального розвитку, покликані займатися питанням подолання територіальних диспропорцій, – не мають серйозних здобутків.

Висновки з даного дослідження. Трансформаційні процеси, що мають сьогодні місце практично в усіх сферах діяльності України, зумовлюють територіальні дисбаланси, які з часом тільки посилюватимуться. На фоні складної ситуації в державі загострюються соціально-економічні проблеми, що призводять до виникнення кризових ситуацій, які й спонукають депресивний стан окремих міст та територій. Саме тому при визначенні шляхів подолання кризи та методів виведення регіонів з депресивного стану важливим є вивчення світового досвіду – країн, що вже пройшли кризовий період та набули досвіду в подоланні негативних тенденцій регіонального розвитку.

Так, готового рецепту успіху не існує, розвинені країни досягли успіху в регіональній політиці методом спроб і помилок, але їхній досвід може стати для України показовим. Однак слід пам'ятати, що

при визначенні ступеню ідентифікації типу регіонів та виробленні відповідних механізмів впливу на ситуацію в центрі здійснення регіональної політики повинна залишатися людина, її потреби та інтереси, забезпечення гармонійних відносин у форматі «еко-номіка – людина – довкілля».

Якщо в країнах ЄС були проблемні окремі регіони, на підтримку яких й спрямована регіональна політика, то в Україні практично всі регіони є проблемними та потребують розробки своєї стратегії виходу з кризи. Україна на даний час нездатна одноосібно забезпечити їх регіональний розвиток та надати достатню інвестиційну підтримку.

Тому зусилля держави повинні зосереджуватися в напрямку створення сприятливого інвестиційного клімату та пошуку інвесторів, а також раціональному використанні ресурсів регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/apot/2850-15.
2. Менеджмент європейської економічної інтеграції / під за ред. С. Писаренко. – К. : Знання, 2012. – 373 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : pidruchniki.com/.../menedzhment_yevropeyskoyi_ekonomichnoyi_integratsiyi/.

УДК 332:334.012.74(045)

Скарбовійчук Т.В.

*провідний фахівець навчального відділу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету,
аспірант
Вінницького національного аграрного університету*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ МАЛИХ МІСТ: РЕФОРМИ, ПРОБЛЕМИ, УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ

У статті розкрито проблеми розвитку малих і середніх міст, які з плином часу наростають і загострюються, здійснення реформи на принципі децентралізації влади в Україні, що в подальшому супроводжується передачею значних повноважень та фінансових ресурсів від органів державної влади органам місцевого самоврядування. Запропонована концептуальна модель моніторингу показників розвитку малих та середніх міст, яка є основою контролю проведених змін в муніципальному управлінні. Розглянуто, як в Україні активізована діяльність щодо децентралізації управління розвитком малих та середніх міст, про що свідчать матеріали конференцій та круглих столів, прийнятих нормативних актів.

Ключові слова: децентралізація, реформа, місцеве самоврядування, моніторинг, управління.

Скарбовійчук Т.В. ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ МАЛЫХ ГОРОДОВ: РЕФОРМЫ, ПРОБЛЕМЫ, УПРАВЛЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЯМИ

В статье раскрыты проблемы развития малых и средних городов, которые с течением времени нарастают и обостряются, осуществления реформы на принципе децентрализации власти в Украине, что в дальнейшем сопровождается передачей значительных полномочий и финансовых ресурсов от органов государственной власти органам местного самоуправления. Предложенная концептуальная модель мониторинга показателей развития малых и средних городов, которая является основой контроля проводимых изменений в муниципальном управлении. Рассмотрено, как в Украине активизирована деятельность по децентрализации управления развитием малых и средних городов, о чем свидетельствуют материалы конференций и круглых столов, принятых нормативных актов.

Ключевые слова: децентрализация, реформа, местное самоуправление, мониторинг, управление.

Skarboviychuk T.V. DECENTRALIZATION OF SMALL TOWNS, REFORM, ISSUES, CHANGE MANAGEMENT

The article deals with problems of small and medium-sized cities that grow over time and exacerbated the reform on the principle of decentralization of power in Ukraine, later accompanied by the transfer of significant powers and financial resources from the state authorities – local authorities. A conceptual model of monitoring indicators of small and medium-sized cities, which are the basis of control of the changes in the municipal government. Considered in Ukraine intensified activities to decentralize management of small and medium-sized cities, as evidenced by the conferences and round tables adopted regulations.

Keywords: decentralization reform, local government, monitoring and management.

Постановка проблеми. Дослідження розвитку середніх та малих міст не зменшує своєї актуальності, а набуває нової значущості в умовах економічних та політичних змін. Основні проєкції розвитку повинні торкатись економічного, демографічного, фінансового, культурного та інтелектуального потенціалів суспільства. Глобальні зміни в світі, розвиток громад та територій зумовлюють необхідність формування нових прикладних знань та управлінських механізмів щодо регіонального та муніципального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед багатьох наукових праць, що присвячені таким дослідженням, можна відокремити роботи таких вче-

них як Е.Дж. Блейклі, М. Габрель, З. Герасимчук, Р. Доманський, Л. Ковальська, В. Кравців, О. Кузьмін, Ч. Лендрі, А. Мельник, У. Садова, Л. Семів, С. Писаренко, І. Пригожин, В. Мікловда, Ю. Стадницький, М. Фуджіта та ін. **Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Нерозв'язані проблеми розвитку малих і середніх міст, які з плином часу наростають і загострюються, здійснення реформи на принципі децентралізації влади в Україні, що в подальшому супроводжується передачею значних повноважень та фінансових ресурсів від органів державної влади органам місцевого самоврядування, актуалізують необхідність дослідження,